

KS. GRZEGORZ POŹNIAK
Opole, UO

ORGANY W KOŚCIELE PARAFIALNYM POD WEZWANIEM ŚW. MIKOŁAJA BISKUPA W DZIELOWIE

Dzielów jest niewielką wsią położoną w województwie opolskim, w powiecie głubczyckim, w gminie Baborów. Miejscowość graniczy z Rakowem (miejscowość ta w administracji kościelnej należy do parafii pw. św. Mikołaja Biskupa w Dzielowie) oraz Baborowem. Najprawdopodobniej nazwa „Dzielów” pierwszy raz pojawiła się w 1340 r. — w wariantcie fonetycznym: „Dgehilhau” Można ją wiązać z dzięgielem, czyli rośliną rosnącą na miejscowych łąkach. W 1377 r. Dzielów nosił nazwę Eiglau. Mogła być ona przypuszczalnie fonetycznym wariantem pierwotnego, polskojęzycznego brzmienia „dobry udział, podział” H. Adamy w 1888 r. kojarzył właśnie w ten sposób najstarszą nazwę miejscowości, podając ją w języku niemieckim w bezpośredniej translacji jako *Gutsanteil*¹.

Od 1340 r. wieś należała do klasztoru panien Świętego Ducha w Raciborzu aż do kasacji klasztorów w 1810 r. Wielkim nieszczęściem Dzielowa był pożar w 1853 r., w wyniku którego spłonęła cała wieś, za wyjątkiem 3 domów. Po pożarze budynki odbudowano z cegły, a dachy pokryto łupkiem². Liczba mieszkańców Dzielowa oscyluje wokół 200 osób.

Parafia w Dzielowie została erygowana w 1922 r., poprzez wyodrębnienie jej ze struktur administracji kościelnej w Baborowie oraz diecezji ołomunieckiej. Kult był w Dzielowie być może w wiekach średnich. Według silnie zakorzenionej tradycji pierwszy kościół mógł powstać w 1100 r.³ Ks. Z. Pyka — wieloletni proboszcz parafii — pisze, że

mieszkańcy wsi odznaczali się zawsze wielką pobożnością. Przekazywana z pokolenia na pokolenie tradycja głosi, że wiara chrześcijańska dotarła tu już w połowie IX w., a to za pośrednictwem braci sołuńskich, Cyryla i Metodego. Pamiątką po ich chrzcie, jak głęboko wierzą, jest kamienny krzyż znajdujący się w ich wiosce. Jedni go nazywają „Cyrylikiem”, drudzy — „krzyżem Metodego”. Podobno stawiano takie krzyże w miejscach, gdzie ludność przyjmowała chrzest. Z tego samego rodzaju kamienia została wykonana chrzcielnica znaleziona w pobliżu kościoła, w starej żwirowni⁴.

¹ Por. H. ADAMY, *Die Schlesischen Ortsnamen, ihre Entstehung und Bedeutung*, Breslau 1888, s. 78.

² Por. http://www.zs_baborow.wodip.opole.pl/stara/gmina_baborow/dzielow.html (5.01.2015).

³ Por. Z. PYKA, *Kilka słów o Dzielowie, rodzinnej wsi prąta Josepha Wilperta*, w: J. KOPIEC, J. ROSTROPOWICZ (red.), *Joseph Wilpert (1857–1944). Archeolog chrześcijański. Życie i dzieło* (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 43), Opole 2007, s. 57.

⁴ *Tamże*.

W XVIII w. powstał nowy kościół. Wykaz zabytków nieruchomości województwa opolskiego wskazuje jako czas budowy kościoła I połowę XVIII w. Był to jednakowoż długi proces. Ostatecznie budowę ukończono w 1824 r.⁵ Świątynia ta została bardzo zniszczona podczas działań wojennych w 1945 r., po czym ponownie ją odbudowano⁶

Warto jeszcze wspomnieć, że z Dzielowa pochodzi wybitny archeolog — ks. prałat Joseph Wilpert (1857–1944)⁷

Trudno wskazać, kiedy w kościele w Dzielowie pojawiły się pierwsze organy piszczałkowe. Kronika parafialna (jej zapisy znajdują się poniżej) podaje, że był to instrument firmy *Rieger* z Opawy (?), mechaniczny, wybudowany w 1884 r. Niestety, katalog firmy *Rieger* nie odnotowuje w żadnym z podanych opusów firmy miejscowości Dzielów. Fakt jest też taki, że firma *Rieger* nie działała w Opawie. Może do Dzielowa translokowano któryś z instrumentów opawskich, będących opusem Riegerów? Miały to być organy niewielkie. Niestety, nie zachowały się żadne dokumenty z tego czasu w archiwum parafialnym. Ks. Z. Pyka (proboszcz w Dzielowie, kiedy budowane były organy firmy *Biernacki*) pamięta, że informacje czerpał od ówczesnych parafian oraz proboszcza w Dzielowie z lat wojennych i powojennych — ks. Stefana Dürschlaga⁸. W żaden sposób nie można zweryfikować tych wiadomości. Faktem bezspornym jest zupełne zniszczenie pierwszych organów piszczałkowych w 1945 r. Przez wiele lat społeczność religijna Dzielowa musiała obchodzić się bez instrumentu, wszak pochłonięta była odbudową kościoła. Idea

⁵ Zob. *Wykaz obiektów nieruchomych zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków województwa opolskiego — stan na dzień 1 czerwca 2013 r.*, http://www.wuozopole.pl/rejestr/rejestr_nieruchome.pdf (5.01.2015). W przekazach podaje się następującą historię powstania kościoła: „Przy starej drodze na Racibórz w 14 stuleciu stała blisko Dzielowa stara lipa z obrazem św. Mikołaja, patrona kupców. Pobożny czciciel św. Mikołaja zbudował w miejscu lipy, która zmurszała drewnianą kaplicę i umieścił w niej stary obraz. Wierni z Dzielowa i sąsiednich okolic często odwiedzali pielęgnowaną przez pustelników kaplicę. Wkrótce obraz Mikołaja został obwołany cudownym i przybywało tam wiele pielgrzymek. W 1700 roku kaplicę powiększono budując drewnianą, a ta w 1780 roku groziła zawaleniem. Wówczas Baborowianie zażądali przeniesienia cudownego obrazu z Dzielowa do kościoła parafialnego w Baborowie. Spodziewano się tym ściągnąć pielgrzymów do Baborowa. Dzielowianie sprzeciwili się temu planowi. Obraz przez mieszkańców Dzielowa był strzeżony dzień i noc. W kościele bez przerwy paliły się świece, odbywały się modlitwy dopóki urząd kościelny nie ustalił, że cudowny obraz pozostanie w dzielowskiej kaplicy i zostanie polecona jego naprawa. Pełni radości z tej decyzji dzielowianie z całą gorliwością przystąpili do polepszenia kościoła i zbudowali w nim w 1786 roku murowane prezbiterium. W 1821 roku część sklepienia runęła w dół, głęboczyki starosta w porozumieniu z ówczesnym proboszczem Baborowa, zaplanował zniesienie kościółka św. Mikołaja. Sprawę burzenia przekazano na licytację. Mieszkańcy ponownie z całą energią sprzeciwili się temu zamierzeniu. Oznajmili, że są gotowi zbudować na własny koszt nowy kościół i zatroszczyć się o jego naprawę. Dzięki temu w 1824 roku doszło do budowy obecnego kościoła, który w 1945 roku w wyniku działań wojennych został ciężko uszkodzony przez pożar” Zob. http://www.zs_baborow.wodip.opole.pl/stara/gmina_baborow/dzielow.html (5.01.2015).

⁶ Por. J. KOPIEC, J. PYKA (red.), *Schematyzm diecezji opolskiej*, Opole 2010, s. 181.

⁷ Zob. KOPIEC, ROSTROPOWICZ (red.), *Joseph Wilpert (1857–1944). Archeolog chrześcijański*.

⁸ Inf. ustna: ks. Z. Pyka, 12 I 2015.

wybudowania nowego instrumentu zrodziła się w latach 70-tych XX w. Prace powierzono aktywnej w diecezji opolskiej tym czasie firmie *Biernacki* z Warszawy, którą zarządzała wtedy Aleksandra Biernacka-Grandys. Przebieg ówczesnej inwestycji dokładnie relacjonuje *Kronika parafialna*. Poniżej prezentujemy zapisy ks. proboszcza Zygryda Pyki (zachowano oryginalną ortografię i interpunkcję) wraz z fotografiami (pochyłym drukiem odnotowano oryginalne podpisy pod fotografiami) w *Kronice parafialnej* parafii pw. św. Mikołaja Biskupa w Dziełowiu.

[strona 61]

1974 rok

11 listopada

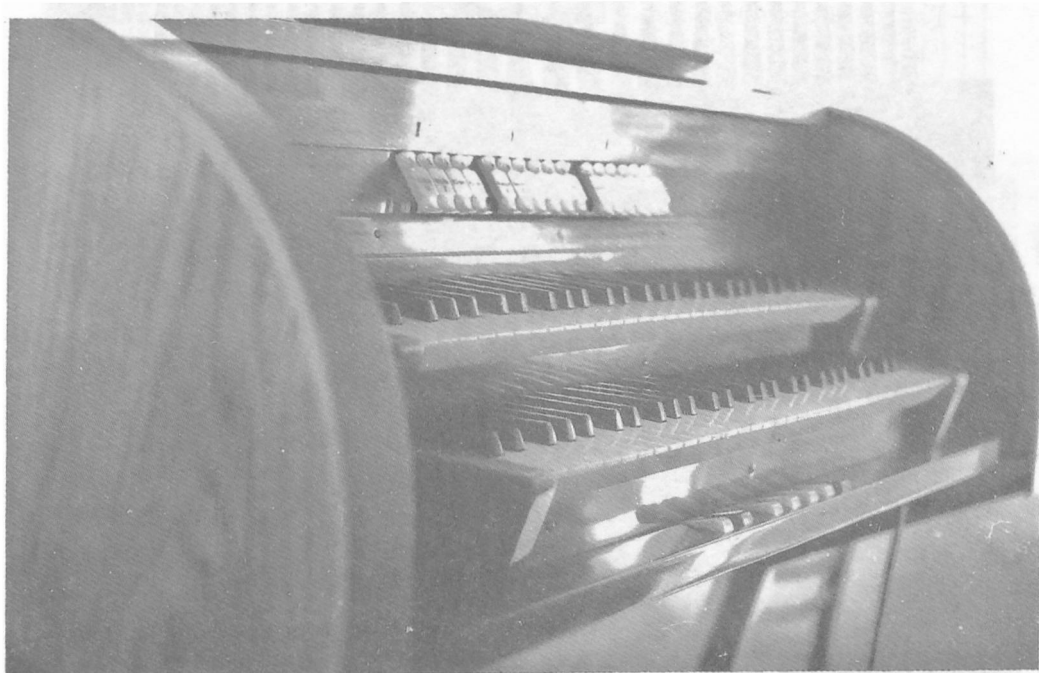
Rozpocząłem starania o nowe organy dla Dziełowa (20 XII 1973 r.) w firmie Biernacki-Grandys w Warszawie. W listopadzie przystąpili do budowy organ [sic!] na miejscu.

25 grudnia

Na Boże Narodzenie zagrały pierwsze 4 głosy. W całości będzie 12 rejestrow. Czterech ludzi pracuje przy budowie organ. Utrzymanie i noclegi na probostwie.

Poprzednie organy z 1884 r. – mechaniczne (Rygera z Opawy [sic!]) w czasie wojny 1945 r. zostały zniszczone (Kosztowały 2000 [lub 2080 – niewyraźnie] M)

Fot. 1. Zdjęcie kontuaru z odręczną notatką ks. proboszcza

Organy 12 głosowe - Dziełow, 2.2.1975r.

Fot. 2. Organy – Dzielów – widok z przodu

[strona 62]

1974 rok

Firma Biernacki jest znana z budowy dobrych organ i jest solidna w dotrzymywaniu umów i terminów.

Nowe organy są pneumatyczne [sic!], z dwoma miechami, powietrze napędzane motorem i na kalikowanie.

W pierwszym manuale są następujące głosy (registre): pryncypał 8, burdon 8, salicet 8, oktawa 8, mixtura 3x i połączenie M.I z II.

W drugim manuale: Rurplet 8, prestant 4, flet kryty 4, nazard 2 2/3, cymbel 3x i tremolo.

W pedale: subbas 16 i oktaw bas 8.

[strona 63]

1975 rok

2 lutego

Poświęcenie organ — nastąpiło w święto Matki Boskiej Gromnicznej o godz. 15.00.

Na poświęcenie przyjechał J.E. Ks. Bp. Antoni Adamiuk, sufragan z Opola.

Po przywitaniu liturgicznym Ks. Bpa przez miejscowego proboszcza Ks. Zygryda Pykę, nastąpiło poświęcenie organ.

Na organach zagrał, koncertował p. Henryk Klaja z Raciborza, dyrektor szkoły muzycznej w Raciborzu i prof. szkoły muzycznej w Katowicach. On też ze strony fachowej odbierał organy od firmy.

Na organach wykonał: Fantazję Bacha, Preludium — Pachelbel, Mendelsson [sic!] — Sonata, Bach — chorał. Było to ładne, ale za trudne dla ludzi.

Fot. 3. Ks. Bp. Adamiuk — święci organy

Fot. 4. [zachowane oryginalne oznaczenia cyfrowe]: *Oczekiwanie na przyjazd ks. Biskupa — 1. — ks. Pyka Z. prob. m. 2. O. Hotupka prob. z Baborowa*

Fot. 5. *1. — J.E. ks. Bp Adamiuk — 2. Ks. Dziekan J. Kubiczek — 3. Ks. Kanclerz Sitek A.*

[strona 64]

1975 rok

2 lutego

Ks. Bp. podziękował wszystkim za starania, ofiarność: (100 kg pszenicy kosztuje 500 zł.)

Po błogosławieństwie sakramentalnym, księży, których było ok. 30 udali się na probostwo, gdzie przy stole byli szefowie firmy p. Aleksandra Biernacka-Grandys i jej mąż, pracownicy firmy, p. H. Klaja i liczni księża.

Po 30 latach znów w naszym kościele mogły zagrać piękne organy. (Koszt: 35000 zł od 1 głosu)

[strona 64]

1975 rok**Fot. 6.** J.E. ks. Bp. A Adamiuk, w asyście ks. Dziekana J. Kubiczka (1) i ks. V-Dziekana L. Dziecha (2)**Fot. 7.** Ks. Bp. A. Adamiuk (1) na modlitwie i proboszcz miejsca ks. Pyka Z. (2)

Fot. 8. Końcowe błogosławieństwo

[brak oznaczenia stronicy]

2007 rok

25 lutego

Naprawa organów w kościele parafialnym w Dzielowie

Po 30 latach przystąpiono do naprawy organów w Dzielowie.

Naprawy podjęła się firma: Organmistrzostwo W. Jeleń z Olszynki k/Głogówka.

Naprawę przeprowadzono w/g opisu stanu technicznego wykonanego przez firmę, 14.2.2007 r.

Prace przy organach na miejscu i w warsztacie trwały przez miesiące luty, marzec 2007 r. Organy rozebrano, usterki naprawiono, zakonserwowano elementy drewniane środkami chemicznymi.

Na niedzielę Palmową 2007 r. organy oddano do użytku.

Na tym kończą się zapisy w *Kronice parafialnej*. Instrument w kościele parafialnym pw. św. Mikołaja Biskupa w Dzielowie od strony techniczno-brzmieniowej przedstawia się następująco:

Organy:	12-głosowe; 2M + P
Budowniczy i rok budowy:	A. Biernacka-Grandys z Warszawy (dawniej <i>Biernacki</i>); 1974–1975 r.
Prospekt:	jednosekcyjny, współczesny
Traktura:	elektropneumatyczna
Wiatrownice:	stożkowe
Kontuar:	wolno stojący
Rezerwuar powietrza:	główny miech pływakowy z jednym podawaczem oraz miech kompensacyjny

Dyspozycja organów:

Manuał I C – a ³	Manuał II C – a ³	Pedał C – f ¹
Pryncypał 8' Bourdon 8' Salicet 8' Oktawa 4' Mixture 3x	Flet rurkowy 8' Pracsland 4' [sic!] Flet kryty 4' Nasard 2 ² / ₃ ' Cymbel 3x	Subbas 16' Oktawbas 8'

Stałe kombinacje:

Piano – Forte – Tutti

Łączniki:

I/P – II/P – II/I

Włączniki ręczne:

Tremolo II — Automatyczny Pedał

Urządzenie nożne:

Cresendo

Tabliczka:

A. Biernacka Grandys — d. D. Biernacki — Warszawa

Jak to przedstawia tabliczka na kontuarze oraz *Kronika parafialna*, instrument wybudowała firma *Biernacki*, dokładniej zaś rzecz ujmując Agnieszka Biernacka-Grandys, która była siostrą Dominika Biernackiego. Oboje z kolei byli wnukami założyciela firmy, Hugona Ernesta Biernackiego (1829–1884). Dzieje tego zasłużonego warsztatu organmistrzowskiego ciągle czekają na naukowe opracowanie. W 1982 r. A. Pietrzyk wskazywał w jednym ze swoich artykułów, że

działalność firmy obejmuje zaledwie trzy pokolenia organmistrzów i ma sięgać — jak chce tradycja rodzinna — roku 1848, to jednak dotychczas opracowane noty biograficzne i zarysy działalności firmy pozostawiają wiele do życzenia i dalekie są od wyczerpującego ujęcia tematu⁹

Stan wiedzy nieznacznie się poprawił i wynika m.in. także z faktu przygotowania nielicznych monografii instrumentów z warsztatu rodziny Biernackich¹⁰. Szczegółowe dane o pokoleniach organmistrzów w rodzinie Biernackich i ich losach zebrał ks. A. Pietrzyk¹¹, część wiadomości jest do znalezienia także w zasobach internetowych¹². Niniejszy artykuł nie stawia sobie za cel uzupełnienie danych biog-

⁹ A. PIETRZYK, *Działalność organmistrzowska rodziny Biernackich*, w: J. KRASSOWSKI I IN. (red.), *Organy i muzyka organowa*, t. IV, Gdańsk 1982, s. 157. Działalność firmy *Biernacki* w literaturze przedmiotu odnotowują m.in.: J. GOŁOS, *Historia budowy organów w Polsce — próba syntezy*, w: A. MICHAŁOWSKI (red.), *Organy zabytkowe. Materiały konserwatorskie PKZ*, Warszawa 1972, s. 14–27; A. PAWŁAK, *Biernacki*, w: E. DZIĘBOWSKA I IN. (red.), *Encyklopedia Muzyczna PWM*, t. I: *AB. Część biograficzna*, Kraków 1979, s. 318; B. VOGEL, *Przemysł muzyczny Warszawy w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Muzyka” 30 (1985), nr 3–4, s. 57–93; TENŻE, *Rejestr budowniczych i wytwórni instrumentów*, w: [brak red.], *Instrumenty muzyczne w kulturze Królestwa Polskiego*, Kraków 1980, s. 143–223.

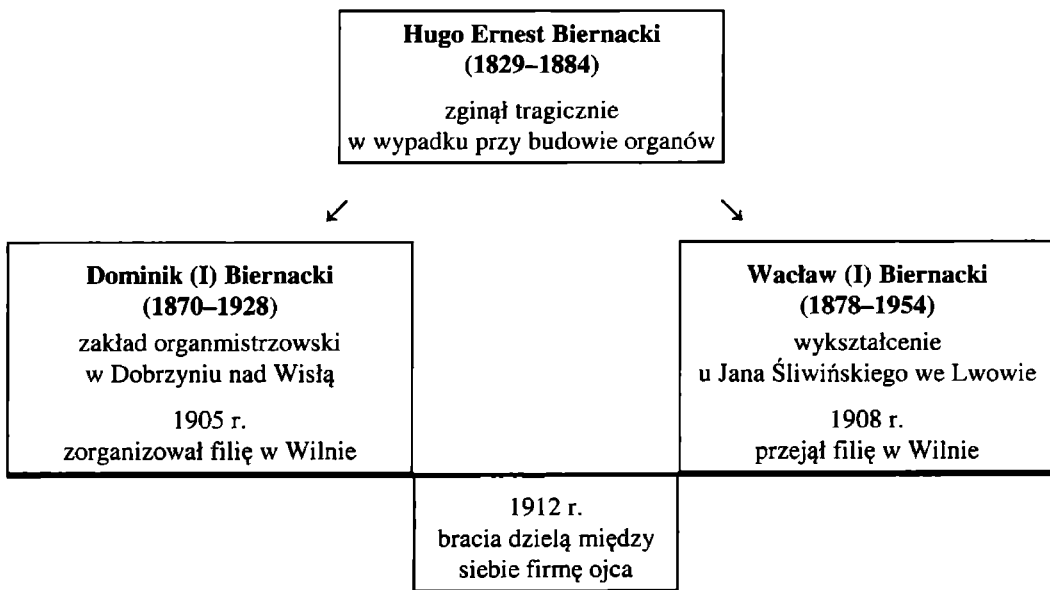
¹⁰ A. PIETRZYK, *Traktura elektropneumatyczna i menzury głosów organów firmy W. Biernacki (na podstawie analizy instrumentu zbudowanego na przełomie lat 1959/1960 w kościele parafialnym pod wezwaniem Najśw. Serca Jezusowego we Wyrach, woj. katowickie)*, Lublin 1976 (mps pracy mgr. w Bibliotece KULJPII); A. WALASIK, *Organy Dominika Biernackiego w kościele p.w. św. Anny w Łodzi. Studium historyczno-instrumentoznawcze*, Lublin 1999 (mps pracy mgr. w Bibliotece KULJPII); B. ZELEK, *Struktura brzmieniowa organów Firmy Biernacki w kościele pod wezwaniem Matki Boskiej Bolesnej w Limanowej (studium historyczno-instrumentoznawcze)*, Lublin 1999 (mps pracy mgr. w Bibliotece KULJPII).

¹¹ PIETRZYK, *Działalność organmistrzowska rodziny Biernackich*, s. 157–172.

¹² Zob. np. <http://www.biernacki.fora.pl/sylwetki-znanych-i-slawnych-biernackich,8/hugon-biernacki-organmistrz,236.html> (9.01.2015).

raficznych. Poniżej zaprezentowane zostaną schematy działalności trzech pokoleń rodziny, które mają unaocznic dzieje tej ważnej dla historii polskiego budownictwa organowego firmy.

Schemat 1. Hugo Ernest Biernacki i jego synowie

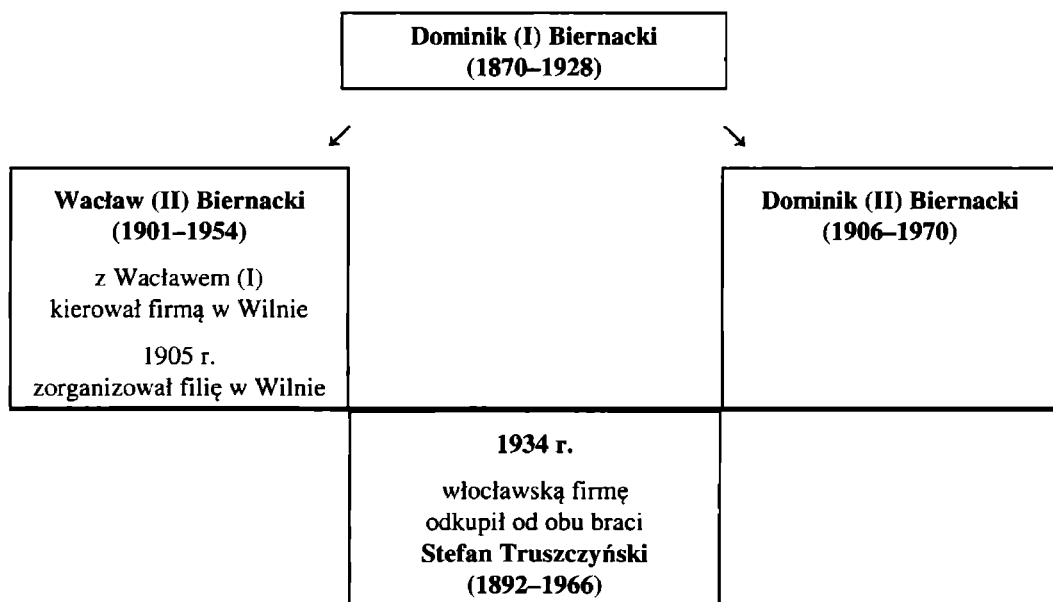
W 1914 r. firma Dominika (I) przenosi swoją siedzibę z Dobrzynia do Włocławka. Również Wacław Biernacki zmienia lokalizację swojego warsztatu. W 1919 r. przenosi się z Wilna do Warszawy. Dodatkowo w latach 30-tych XX w. Wacław wykupuje zakład organmistrzowski Adolfa Homana i Stanisława Jezierskiego. Bracia postanawiają jednakże reaktywować działalność w majątku wileńskim firmy. Dzieje się to po zakończeniu I wojny światowej. Kierownictwo powierzone zostaje Romanowi Truszczyńskiemu, siostrzeńcowi¹³.

II wojna światowa zniszczyła warsztaty rodziny Biernackich. Postanowili oni jednakże reaktywować swoją organmistrzowską działalność. Wacław (II) otworzył zatem w 1945 r. warsztat w Krakowie, który funkcjonował do 1965 r. W tym czasie Wacław (I) wznowił działalność w Warszawie. W stolicy Polski własny warsztat organmistrzowski otworzył także Dominik (II). Było to w 1960 r. Po jego śmierci firmę przejęła siostra, Aleksandra Biernacka-Grandys. Była ona aktywna na rynku organmistrzowskim w Polsce do 1986 r. Aleksandra Biernacka-Grandys wybudowała organy w Dzielowie¹⁴.

¹³ Por. <http://www.biernacki.fora.pl/sylwetki-znanych-i-slawnych-biernackich,8/hugon-biernacki-organmistrz,236.html> (9.01.2015).

¹⁴ Por. K. BIEŃKO, *Działalność organmistrzowska Włodzimierza Truszczyńskiego*, „Seminare” 34 (2013), s. 371

Schemat 2. Dominik (I) Biernacki i jego synowie

Tak pokrótce można przedstawić historię firmy. Było to organmistrzostwo, które charakteryzował przez wszystkie lata historii ogromny rozmach, zasięg, a jednocześnie profesjonalizm usług. Po II wojnie światowej, kiedy Biernackim przyszło działać w warunkach komunistycznej dezorganizacji państwa oraz niekończącego się kryzysu, proponowali oni duszpasterstwu Kościoła katolickiego instrumenty o jednoznacznych predylekcjach liturgicznych. Organy z tego warsztatu dobrze służyły liturgii, proponując w swoich dyspozycjach stosunkowo bogate możliwości kreowania akompaniamentu liturgicznego. Podkreślić ponadto należy, że Biernaccy chcieli budować instrumenty sprawnie. Stąd też stosowali rozwiązania schematyczne, sprawdzone, ale jednocześnie także możliwie tanie, tak aby zniszczone działaniami wojennym polskie świątynie mogły jak najszybciej wybudować na powrót organy. Nie można tego organmistrzostwa oceniać dzisiejszą świadomością oraz zestawiać z ówczesnymi prądami w budownictwie organowym na Zachodzie. Byłoby to w żadnym wypadku nieuprawnione. Działalność warsztatu organmistrzowskiego Biernackich należy zdecydowanie widzieć w kontekście epoki, w której przyszło im działać¹⁵

W tego rodzaju okoliczności działania firm organmistrzowskich wpisuje się opus z warsztatu A. Biernackiej-Grandys — organy w kościele parafialnym w Dziełowiu. Wybudowane zostały jako zdecydowanie liturgiczny instrument. W kontuarze,

¹⁵ Zob. J. KUKLA, *Drogi i bezdroża polskiego budownictwa organowego u progu XXI w.*, w: M. SZOKA (red.), *Polska muzyka organowa na przełomie wieków. Podsumowania i prognozy*, Warszawa 2001, s. 25–29.

trakturze i wiatrownicach zastosowano elementy w ówczesnej jakości. Choć była ona niezbyt wysoka, to jednak zapewniała organom wieloletnią sprawność. Potwierdza to choćby fakt, że przez wszystkie lata istnienia instrumentu wymagał on jedynie drobnych ingerencji naprawczych, o co jego budowniczy — ks. Z. Pyka i jego późniejsi następcy dbali. Styki przy włącznikach rejestrowych oraz w klawiaturach manuału i pedale pomimo intensywnego używania i długiej czasowo eksploatacji działają prawidłowo. Od strony technicznej zatem trudno zgłaszać poważniejsze uwagi. Wśród nich można wymienić pewnie głośną pracę stożków i przekaźników. Mieści się ona jednakże w granicach akceptacji. Słabszą stroną instrumentu jest natomiast estetyka jego brzmienia, wynikająca z niezbyt przemyślanego doboru głosów, jak również mało zróżnicowanej intonacji. Pod dyskusję można byłoby poddać także menzury piszczałek w poszczególnych głosach¹⁶. Jak napisano jednakże wyżej, firma Biernackich proponowała polskiemu duszpasterstwu liturgicznemu instrumenty tanie, o mocnym wołumenie brzmieniowym i takich możliwościach barwowych, których wymaga nieskomplikowany akompaniament organowy do śpiewu modlącego się zgromadzenia liturgicznego, ograniczając tym samym przydatność instrumentu do wykonywania na nim literatury organowej¹⁷.

Słowa kluczowe: historia organów, organy śląskie, muzyka kościelna, polskie firmy organmistrzowskie.

The organs in St. Nicolaus Parish Church in Dzielów

Summary

The article focuses on the pipe organ in St. Nicolaus Parish Church in Dzielów (germ. Eiglau). The instrument was built by Agnieszka Biernacka-Grandys. She continued the traditions of the organ builders family Biernacki. Agnieszka Biernacka-Grandys took over the organ factory from her brother. The article describes and characterizes the instrument from the parish church in Dzielów and also presents records from the parish chronicle that come from the time of the organs building. The important part of the article is the presentation of the history of Biernacki Factory's three generations.

Key words: history of the organs, Silesian organs, church music, Polish organs factory.

¹⁶ Por. PIETRZYK, *Traktura elektropneumatyczna i menzury głosów organów firmy Biernacki*, s. 78–80.

¹⁷ Por. *tamże*.